

De mens

oorsprong, zin & doel

De mens

oorsprong, zin & doel

Koert Koster

Copyright © 2014 Koert Koster

Coverontwerp/Foto: Mijnbestseller.nl

Uitgegeven via: Mijnbestseller.nl/eigen beheer

Alle rechten voorbehouden

ISBN: 9789462546004

Na één dag op Facebook merkte ik dat het in de virtuele wereld gaat om korte, snelle en vluchtige contacten van soms 'one split second'. En inhoudelijk? De belangrijkste vraag die een mens daar beantwoordt, lijkt te zijn: 'Wat ben je aan het doen?' Een antwoord dat gegeven wordt: 'Ik ben aan het koken. We eten boerenkool met worst'.

Deze vragen en antwoorden zijn, vermoed ik, niet de belangrijkste in het leven. De belangrijkste vraag lijkt mij niet 'Wat gaan we eten?' maar 'Wie wil ik zijn en worden?'

En wat de zin van het leven betreft? De zin van het leven is voetbal. Tenminste, voor velen. Nu ik dit manuscript afrond, doet 'ons Oranje' mee aan het WK-voetbal in Brazilië. Onze straat is versierd alsof 'we' reeds kampioen zijn, terwijl 'we' nog maar net zijn begonnen. Toch denk ik dat we de zin van het leven elders moeten zoeken...

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	9
Inleiding.....	11
Theologisch deel	15
1. Tijd en eindigheid.....	17
2. Gods rol in het menselijk bestaan.....	29
2.1 De mens als Gods schepsel.....	29
2.2 De mens staat altijd al in relatie tot God.....	41
2.3 Gods rol in het leven van een ongelovige.....	45
2.4 De motivatie van een mens.....	55
3. De positie van de mens.....	65
3.1 Plaats ten opzichte van de dieren.....	65
3.2 Plaats ten opzichte van de engelen.....	85
3.3 Plaats ten opzichte van de natuur.....	91
4. Wie de mens wil zijn en worden.....	99
4.1 De mens en de zin van het leven.....	99
4.2 De mens, goed of slecht.....	105
4.3 De mens als beeld Gods.....	113
4.4 De mens als lichaam, ziel en geest.....	119
4.5 De mens en zijn naaste.....	125
4.6 Mens en bestemming.....	135
5. Motivatie van een christen.....	143

Wijsgerig deel.....	159
6. De visie van Plato op de ziel en het lichaam.....	161
6.1 Verhouding ziel en lichaam	163
6.2 De ziel als geheel andere grootheid	165
6.3 Via wijsheid tot verlossing	167
6.4 Vraag: wat is sterfelijk, wat is onsterfelijk?	169
6.5 Dualistisch denken?	173
6.6 Samenvattend.....	175
7 De visie van Dooyeweerd op de mens.....	177
7.1 Dooyeweerd over de mens en zijn lichamelijkeheid.....	179
7.2 Deelstructuren binnen het structuurgeheel.....	181
7.3 Ontsnapping aan monisme en dualisme	183
7.4 Het hart en de ziel	185
7.5 Nogmaals: dualisme	187
7.6 Relatie: hart-ziel-geest-lichaam-actleven	189
7.7 Relevantie van Dooyeweerd: bijvoorbeeld inzake identiteit	193
7.8 Samenvattend.....	195
Bibliografie.....	199
Verklarende woordenlijst	201

Voorwoord

Jaren geleden, tijdens een Bijbelstudieconferentie, werd uitvoerig stilgestaan bij de vraag 'waar we het allemaal voor doen'. Twee evangelisten die al jaren in voltijd-dienst werkten in het koninkrijk van God, stonden lijnrecht tegenover elkaar. De één vond het volkomen terecht dat iemand die in dienst van God werkt dat doet met het oog op loon. De ander vond aan die motivatie een luchtje zitten. In zijn ogen werkt iemand onzelfzuchtig voor God, dat wil zeggen: zonder enig 'winstoogmerk'.

Deze discussie is jaren in mijn hoofd blijven hangen. De vragen die er mee gepaard gaan ook. Deze gaan echt ergens over. Omdat de antwoorden op deze vragen bepalen hoe iemand in het leven staat. Het gaat om antwoorden op zinvragen. Deze hangen samen met de vraag naar de mens.

Van lieverlee wierp de vraag 'waar doen we het als christenen allemaal voor?' allerlei andere vragen op rondom het 'waarvandaan, waarom en waartoe' van de mens. Daarom heb ik besloten een boek te schrijven over de mens: zijn verleden, heden en toekomst. Mijn motivatie daarbij is om op eenvoudige wijze iets te zeggen over de mens. En wel hoe die in de bijbel naar voren komt.

Zo wil dit boek een bijdrage leveren aan het beter verstaan van de mens. Mede daardoor wil ik christenen een hart onder de riem steken, omdat hun leven een zin vindt in God. Ook wil ik hen helpen een antwoord te vinden op de vraag wat hun motivatie is - en mag zijn - om God te dienen op aarde. Een antwoord op deze vragen kan helpen een scherper beeld te krijgen van het 'hoe' en 'waarom' van alle noeste arbeid. Een evenwichtig antwoord lijkt me essentieel. Want als iemand weet

waarom hij of zij iets doet, wordt het werk betekenisvoller. En daardoor misschien leuker of draaglijker in zwaardere tijden.

De vraag naar de motivatie van de mens wordt echter pas gesteld, nadat de vraag naar de mens zélf gesteld en beantwoord is. In de inleiding ga ik daar uitvoerig op in.

Tegelijkertijd vind ik het gewoon leuk om na te denken over zinvragen. Dat we hier te maken hebben met de diepste vragen die in een mensenhart omhoog kunnen klimmen, zal in de loop van mijn betoog duidelijk worden. Daarmee komt haast vanzelf de vraag naar God én de mens aan bod. En dat is, wat mij betreft, bere-interessant.

In dit voorwoord wil ik hen bedanken die mij zo trouw steunen en bemoedigen. Het zijn mensen die het nut en de waarde van mijn werk als schrijver onder de zon inzien. Ik kan ze hier niet allemaal bedanken. Wel wil ik speciaal noemen: mijn vrouw Marleen, die mij dag en nacht terzijde staat, juist op momenten waarin de vraag naar de zin van mijn werk zich ongewild opdringt. Zij gelooft in mij en ziet mijn talenten. Zij bevestigt mij. Net als andere broers en zussen in het geloof die belangstelling hebben voor mijn werk. Een enkeling wijst bewust op het feit dat ik mij niet moet laten ontmoedigen door kritiek. Ook niet door minder goede verkoopcijfers dan ik zou wensen. Speciaal Piet van der Vlist wil ik hier noemen.

Als laatste wil ik mijn corrector, Arjen Bakker, hartelijk bedanken voor de tijd en energie die hij gestopt heeft in dit manuscript. Zijn correctiewerk, met aanbevelingen en adviezen, zijn van zeer grote betekenis voor het resultaat. Vanzelfsprekend ben ik als auteur verantwoordelijk voor de eindversie van dit boek.

Koert Koster

Inleiding

De vraag: *waar doen we het allemaal voor?* is er één die zich vroeg of laat opdringt aan een christen die werk doet voor de Heer. Het is essentieel om daarover na te denken, voordat je de handen uit de mouwen steekt. Een zendeling die overzees gaat, zal zich eerder genoodzaakt zien om over deze zinvraag na te denken. Hij of zij doet immers niet zomaar afstand van de vertrouwde omgeving. Van zijn keuze en handeling hangt veel meer af. De gevolgen zijn groot. Maar eigenlijk doet *iedere* christen, ook in de thuissituatie, werk voor de Heer. Ook daar kan het zinvol zijn om na te denken over de vraag ‘waar doe ik het voor?’

De lust om werk te doen, kan zo gemakkelijk wegglijden op momenten van tegenslag. Een evangelist of zendeling kan vijandschap ervaren van de wereld om hem heen. In zulke situaties kan het van doorslaggevend belang zijn een antwoord te vinden op de hierboven gestelde vraag. Deze vraag zal in **paragraaf 2.4, 4.1** en uiteindelijk helemaal in **hoofdstuk 5** beantwoord worden.

Eerst is er een aantal andere vragen die beantwoord moeten worden. Allereerst de vraag wie ik ben als mens in het licht van de tijd en de eeuwigheid. Noties als tijdelijkheid, eeuwigheid, eindigheid en vergankelijkheid spelen daarbij een rol. Maar ook de structuur en de gerichtheid van het hart én de éne mens zullen hier aan bod komen. Daarbij zal ik deels putten uit het gedachtengoed van de reformatorische filosoof Herman Dooyeweerd (**hoofdstuk 1**).

Vervolgens wil ik ingaan op de vraag wat de rol van God in het menselijk bestaan is. Daarbij zal ik laten zien dat de positie van God van doorslaggevende betekenis is voor de zinvraag. Ook heel praktisch, in het leven van alledag. Anders gezegd: voor een christen valt de vraag

naar zin min of meer samen met de vraag naar God, terwijl een ongelovige op seculiere wijze antwoord geeft op zinvragen. Oftewel: de bron van motivatie om de werkelijkheid te duiden zoals iemand die duidt, is nogal anders (**hoofdstuk 2**).

Daarna zal ik ingaan op de positie die de mens inneemt in de kosmos, ten opzichte van andere geschapen wezens en natuurlijk leven. Hier zal ik vanuit bijbels gezichtspunt de plaats van de mens ten opzichte van de dieren, de engelen en de natuur bespreken (**hoofdstuk 3**).

Vervolgens zal ik de vraag naar de mens veel uitvoeriger thematiseren. De vragen ‘waarom doe ik iets?’ of ‘wat is mijn motivatie om te doen wat ik doe?’ (**verderop in hoofdstuk 5**), hangt samen met de vraag ‘wie wil ik zijn en worden?’ in het algemeen. Daarmee probeer ik ook in te gaan op de vraag ‘waarom ben ik?’, ‘wie ben ik?’, ‘wie is mijn naaste?’ en ‘waar ga ik?’. Een mens is altijd onderweg en in beweging (**hoofdstuk 4**).

Daarna zal ik verder nadenken over de vraag wat zinvol en betekenisvol is voor christenen die in Gods koninkrijk werken. Ik wil stilstaan bij de vraag naar de *motivatie* van een christen om God te dienen. Deelvragen die daarbij de revue zullen passeren, zijn: ‘Is godsdienst voorwaardelijk of onvoorwaardelijk?’, ‘Dienen we God om wie Hij is of om er beter van te worden, op de één of andere manier? En niet onbelangrijk is de vraag: ‘Als ik ergens als mens beter van wordt, wordt God er dan minder van? Moeten we denken in dit soort tegenstellingen of zijn de dingen complementair?’ (**hoofdstuk 5**).

Het laatste deel van dit boek is het **filosofische deel**. Het is bedoeld voor hen die iets dieper willen nadenken over enkele filosofen die in het theologisch deel ter sprake zijn gekomen. Voor hen die filosofisch minder onderlegd zijn, is er een filosofische en taalkundige woordenlijst (vgl. pag.201). In dit **filosofische deel** ga ik uitvoeriger in op het beeld

dat Plato schetst van de mens, zijn lichaam en zijn ziel. Ook de verhouding tussen ziel en lichaam komt daar aan bod, mét het thema sterfelijkheid en onsterfelijkheid. De grote vraag is of Plato dualistisch denkt of niet (**hoofdstuk 6**). Dan volgt het laatste hoofdstuk, over de visie van Herman Dooyeweerd op de mens (**hoofdstuk 7**). Vanzelfsprekend komen daar verschillende vragen aan de orde. Bijvoorbeeld: wat betekent lichamelijkeheid? Hoe verhouden de deelstructuren zich tot het structuurgeheel? Hoe probeert Dooyeweerd het monisme en dualisme te ontlopen? Wat is zijn visie op het hart en de ziel? En wat is de relatie tussen geest, ziel, lichaam, hart en acteleven? Uiteindelijk zal ik zowel hoofdstuk 6 als hoofdstuk 7 met een samenvatting afsluiten.

Theologisch deel

1. Tijd en eindigheid

Tijd

*De tijd wijkt niet van mijn zij
ze jaagt mijn eindigheid erdoor
gebonden aan mijn linkerpols
bindt ze mij voortdurend*

*Mijn horloge tikt weg
stopt nooit even, pauze nemend
hoe graag ik het zou willen
gunt ze mij geen tijd
hoe lief ik er ook naar kijk
meedogenloos*

*De klok hangt in de kamer
tikt seconden weg
dirigeert mijn leven
tot ik niet meer ben*

Direct na mijn geboorte is mijn klok gaan tikken. Ik ben vlees en ik ben bloed. Maar ook ben ik geest. De eindigheid en eeuwigheid komen in mijn bestaan samen. Ik ben me bewust van het feit dat ik als mens sterfelijk ben en dat er voortdurend jacht op me wordt gemaakt. Als ik niet uitkijk, ben ik steeds prooi van de tijd.

Bovenstaand gedicht heb ik geschreven om aan te geven hoe innerlijk verweven ik ben met de tijd. Ik kan hem niet van mij afschudden. Hoe harder ik loop, hoe meer hij me op de hielen zit. Ik kan wel doen alsof de tijd stilstaat; toch tikken de seconden weg. In één getal zou een mensenleven kunnen worden samengevat. Iemand die zestig wordt, heeft 525.600 uur geleefd. Terwijl ik de tijd aan mij wil binden, wanneer

ik mijn horloge omdoe, bindt hij mij. De tijd is onverbiddelijk. Hij rust nooit uit en gunt ook mij nooit even rust.

De boventijdelijkheid¹ van het hart

De tijd bepaalt mijn eindigheid. Omdat ik een tijdelijk wezen ben, ben ik eindig. Mijn klok stopt een keer en staat dan stil. Toch is in mij iets gelegd dat we 'eeuwig' zouden kunnen noemen (vgl. Pred.3:11). Mijn hart is gericht op God of op de afgoden. Deze gerichtheid van het hart zouden we de boventijdelijkheid van het hart kunnen noemen. Mijn hart wijst van mezelf af richting de God die mij geschapen heeft. Zo word ik boven mezelf en mijn eindigheid uitgetild. Mijn hart is eeuwig. God heeft in het centrum van mijn hele zijn en bestaan, de eeuwigheid gelegd. Daardoor ben ik me ook bewust van de tijd en heb ik tijdsbesef.

Misschien ten overvloede: wanneer ik spreek over het menselijk hart, bedoel ik niet de 'bloedpomp' die 24 uur per etmaal klopt. Dat 'bloedend hart' is biotisch, vegetatief en fysisch van aard. Het is vergankelijk en tikt, net als de klok, een leven weg. In dit hoofdstuk spreek ik over het hart dat 'psychisch en geestelijk' is. Het hart dat God zoekt, is daar waar de mens 'op zijn menst' is. Het hart is het innerlijk centrum van mijn bestaan mét mijn gevoelens, gedachten en geloof.

Omdat de boventijdelijkheid van het hart mij nimmer vastpint aan het aardse bestaan, kom ik in mijn hart mijn eindigheid te boven. De mens is enerzijds tijdelijk, anderzijds eeuwig. Daar moet echter gelijk bij vermeld worden dat de mens niet eeuwig is zoals God dat is. God is ván eeuwigheid tót eeuwigheid (vgl. Ps.90:2). Oftewel: God heeft geen begin

¹ Deze notie van 'boventijdelijkheid' is niet hetzelfde als 'eeuwigheid'. Deze notie wil zeggen dat de mens niet op gaat in de tijd, maar boven zichzelf uitwijst naar God die eeuwig is. De mens is een geschapen wezen, ook in het concentratiepunt van zijn bestaan, namelijk daar waar hij het meest op God lijkt én het meest zichzelf is als 'ik'. Daarom heeft de mens tijdsbesef (Van Woudenberg, 'Gelovend denken', Amsterdam 1992, pag.173)

in de tijd en Hij kent in het geheel geen einde, zoals wij wanneer wij sterven (vgl. Jes.40:28, Ps.102:28, Hebr.1:12).

Strikt genomen kunnen we niet veel verder gaan dan te beweren dat God iets van zichzelf in de mens heeft gelegd. Wat dat 'iets' precies inhoudt, weten we slechts ten dele. Het betekent een manier van leven die we kwalitatief en kwantitatief kunnen omschrijven als 'leven uit God'². Dat wil zeggen: de mens is als schepsel op aarde reeds een wezen dat eeuwig leven 'in' zich heeft, wat tegelijkertijd betekent dat hij altijd zal blijven leven. God heeft de eeuw in het menselijk hart gelegd³. Juist daarom kan de mens een relatie met God hebben. Het menselijk hart is het aanknopingspunt waar God kan 'landen' om in de mens te wonen. Bij wat we in het Nieuwe Testament de wedergeboorte noemen, vindt deze inwoning van God door zijn Heilige Geest plaats (vgl. Joh.14:23, 1Kor.6:19, Jak.4:5).

De transcendentie van het hart

Aan de andere kant zouden we kunnen zeggen dat de mens via het hart boven zichzelf uitgetild wordt en 'opstijgt'. We kunnen dan spreken van de *transcendentie* van het hart. Dat het hart transcendent is, wil zeggen dat de mens door de gerichtheid van het hart op God, zijn eigen eindigheid overstijgt. Zo komt hij los van de aardse gerichtheid en banden die hem gevangen houden in het ondermaanse.

Waar Gods Geest 'landt' in de mens en ín hem komt wonen door wedergeboorte, komt de mens zichzelf te boven (vgl. Tit.3:5). Zoals we

² Bewust zet ik 'leven uit God' tussen haakjes, omdat ik daarmee niet doel op het 'eeuwig leven' dat iemand ontvangt die tot persoonlijk geloof in Jezus Christus komt en wedergeboren wordt. Deze vorm van eeuwig leven is leven 'hier en nu' (vgl. o.a. Joh.3:15,16,36; 5:24; 6:40,47).

³ Vgl. Pred.3:11 'Alles heeft Hij voortreffelijk gemaakt op zijn tijd; ook heeft Hij de eeuw in hun hart gelegd, zonder dat de mens van het werk dat God doet, van het begin tot het einde, iets kan ontdekken'. Hier lezen we over de voortreffelijke arbeid van God die ver boven het menselijk begrip en inzicht uitstijgt.

later zullen zien, betekent dat geen wereldmijding of mijding van aardse of stoffelijke zaken, inclusief een afkeer van lichaam en lichamelijkeheid (vgl. paragraaf 4.4). Wél houdt het een nieuwe betrekking in, waarbij het lichamelijke in dienst wordt genomen door God. We kunnen daarom ook niet zeggen dat de mens zijn lichamelijke bestaan als zodanig moet ontvluchten en transcenderen. Wanneer de mens in praktische relatie treedt met God, doet hij dat als heel mens, namelijk naar lichaam, ziel en geest.

Wél leert hij de dingen vanuit Gods oogpunt bekijken. Oók zichzelf, wanneer hij zich leert zien in Gods licht. Juist op deze transcendentie van het menselijk hart komt het aan. Het leven voor Gods aangezicht is een leven dat kritisch blijft kijken naar de aardse werkelijkheid, zonder weg te vluchten naar hogere oorden. Het is een blik van kritische distantie tegenover eigen denken en doen, zonder de betrokkenheid op mens en wereld te verliezen. Omdat de mens van meet af aangelegd is op Gods schepping, zal hij haar nimmer uit het oog verliezen. Deze horizontale binding zal daarbij altijd gestuurd worden vanuit het op God georiënteerde hart én door de verticale betrekking die de mens altijd reeds heeft met God. In de meest brede zin is deze betrekking permanent aanwezig. Of de mens die wil aanvaarden of niet én of hij zich daarvan bewust is of niet⁴.

⁴ Vluchten kan daarom niet, omdat God de mens altijd al vooruit is, vanwege de structuur waarmee de mens als in en in religieus wezen is toegerust. David schrijft: 'Hoe zou ik aan uw aandacht ontsnappen, hoe aan uw bliken ontkomen? Klom ik op naar de hemel - u tref ik daar aan, lag ik neer in het dodenrijk - u bent daar. Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad, al ging ik wonen voorbij de verste zee, ook daar zou uw hand mij leiden, zou uw rechterhand mij vasthouden' (NBV, vgl. Ps.139:7-10). We zouden kunnen zeggen dat er een aanknopingspunt van God in de mens is 'geplaatst'. Vanzelfsprekend is er ook altijd een verbindinglijn van God uit. Deze loopt naar de mens. Kortom, de mens zit altijd aan de lijn.

Het hart

Wanneer we het hart zouden willen definiëren, is het goed te beseffen dat we het nooit helemaal begripsmatig kunnen vangen. Definiëren is eigenlijk altijd een riskante onderneming, omdat het ook verklaren is. Definiëren is vangen, inkaderen en beperken. Maar wie de mens is, wie zijn hart is, we kunnen er niet bij. Het ontglipt ons iedere keer weer, ook als we een moment menen er vat op te hebben. Want: wie zal het werkelijk kennen?⁵

Te meer begeven we ons op glad ijs daar de vraag naar het menselijk hart een in-en-in religieuze vraag is⁶. In het dagelijks bestaan dringt hij zich onweerstaanbaar op, te meer temidden van randervaringen in het menselijk leven, waarbij religie en etniciteit een negatieve doorslaggevende rol spelen. Zelfs op leven en dood.

We zouden kunnen zeggen dat het hart het integrale én religieuze centrum van het menselijke bestaan is. Het is de zetel van het willen, kennen, kunnen en handelen. Heel ons functioneren als subject komt voort uit het hart. Het hart is het geestelijk en boven zichzelf uitwijzend centrum van de mens.

⁵ Jeremia zegt over het hart: 'Arglistig is het hart boven alles, ja, verderfelijk is het; wie kan het kennen? Ik, de HERE, doorgrond het hart en toets de nieren, en dat, om aan een ieder te geven naar zijn wegen, naar de vrucht zijner daden' (vgl. NBG, Jer.17:9,10). Voor de mens is het onmogelijk om het mensenhart te peilen, wanneer het zich niet laat kennen. De Here God kan de duisterste diepten en mooiste hoogten wel doorgronden. Daarom kan David zeggen: 'Doorgrond mij, o God, en ken mijn hart, toets mij en ken mijn gedachten....' (vgl. NBG-1951, Ps.139:23).

⁶ De joodse denker A.J. Heschel (1907-1972) heeft deze gedachte ook verdedigd. Van hem lezen we het onomwonden: 'De vraag naar de mens moet niet alleen in collegezalen overdacht worden, maar ook in de tegenwoordigheid van gevangenen in vernietigingskampen en in het gezicht van de paddestoelwolk van een nucleaire ontploffing' (Zie: A.J. Heschel, *Wie is de mens?*, Baarn 1992, o.a. pag. 28)